

ІСТОРИЧНА ПРАВДА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ФАКТОР СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

Леоценко Д.І. (м. Запоріжжя)

Анотація

Стаття присвячена дослідженню феномена історичної правди і уточненню його теоретичної характеристики; на підставі аналізу складових історичної свідомості автор визначає історичну правду як її структуроутворюючий елемент; це дозволяє зробити висновок, що історична правда є важливим чинником формування підходів до розуміння багатьох складних соціальних процесів минулого і сьогодення, а отже, і до управління ними.

Ключові слова

ПРАВДА, ІСТОРИЧНА ПРАВДА, СОЦІАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ, ВИХОВАННЯ, ІСТОРИЧНА СВІДОМІСТЬ, СУСПІЛЬНА СВІДОМІСТЬ

Вступ

Соціальне управління традиційно розуміється як цілеспрямований вплив на елементи суспільства, що є складовими цілісної системи, з метою забезпечення її оптимального функціонування і розвитку. Об'єктом управління, у будь-якій формі і на будь-якому рівні, фактично завжди є люди. Навіть коли йдеться про управління економічними, природними чи якимись іншими процесами, все одно воно опосередковано здійснюється через управлінські взаємодії між людьми. Серед чинників, що обумовлюють ефективність соціального управління як усвідомленої, цілеспрямованої дії не останнє місце займає виховання. Саме воно є одним з визначальних факторів формування широкого комплексу аксіологічних уявлень, від яких у свою чергу залежить формування таких соціально-особистісних систем, як соціальні потреби та інтереси, соціальна позиція та орієнтація і, кінець-кінцем, організація соціальної поведінки та соціальна діяльність.

У якості вихідного положення відразу зазначимо, що ми розглядаємо поняття "правда" як інтегральне аксіологічне поняття, яке означає сукупність таких поглядів, що за певних обставин набули для людини або суспільства позитивної значущості, тобто стали тими базовими цінностями, які в сукупності визначають сенс людського існування [5]. Одним з різновидів правди є історична правда, феномен якої до теперішнього часу, на жаль, не набув достатньої теоретичної розробленості. Саме теоретичні уявлення про історичну правду ми конкретизуємо як **об'єкт дослідження** даної статті.

Актуальність всебічного розкриття поняття "історична правда" обумовлюється, на наш погляд, не тільки необхідністю пошуку шляхів розуміння нашого ставлення до минулого як одного з важливих засобів сприяння орієнтації суспільства та особистості у складних соціальних процесах сучасності. Ще одним свідченням на користь актуальності об'єкта нашого дослідження є той факт, що сьогодні дедалі більше

визнання отримує аксіологічна парадигма філософського осягнення суспільного життя. Зокрема, не можна не погодитись з тими дослідниками, які стверджують, що “сучасний соціальний світ являє собою перехідний період до встановлення панування аксіологічної парадигми”, оскільки саме “ціннісне, аксіологічне відношення... робить соціальні зв'язки необхідними, сутнісними.” [8, 204]

Мета статті:

- обґрунтувати значущість історичної правди як фактора соціального управління;
- проаналізувати структуру історичної свідомості і визначити в ній місце історичної правди;
- дати характеристики поняття “історична правда”.

Обговорення проблеми

Вважається, що поняття “менеджмент” у його сьогоdnішньому розумінні виникає не раніше, ніж на початку ХХ ст. Але, безумовно, якщо феномен управління існував практично відтоді, як існує людство, то й уявлення про нього, з'явившись достатньо рано, надалі розвивались, набуваючи різного вигляду відповідно до часу та обставин. Особливо це стосується соціального управління. Не можна не погодитись із твердженням А.Герасимчука та З.Тимошенка про те, що особливе місце серед мислителів, які займалися зазначеною проблемою, посідає Р.Оуен. На думку згаданих авторів, він зробив справжній переворот в теорії управління людьми, заклавши науково-практичну основу сучасного менеджменту [3, 368-371]. Зміст оуенівського перевороту полягає в тому, що “він уперше в історії виробництва звернув увагу на людей, вивчив їх психологію, бажання, потреби” [3, 368]. Можна посперечатись з питанням пріоритетності Р.Оуена в особливому підході до розуміння значущості людини, оскільки подібні уявлення були обов'язковою ознакою, атрибутом як деяких філософських шкіл і напрямків класичної та пізньої античності (згадаємо антропоцентризм софістів або домінуючу людської свободи у вченнях кініків та Епікура), так і гуманістів більш пізнього Відродження чи мислителів майже сучасної Р.Оуену доби Просвітництва. Але безсумнівним є той факт, що саме Р.Оуен чітко сформулював на перший погляд просту і зрозумілу тезу про неможливість існування досконалого суспільства за умов наявності недосконалої системи виховання. На його думку: “Всяка держава, щоб бути добре керованою, повинна звернути основну увагу на виховання характеру. Краще керованою буде та держава, яка розробить найбільш досконалу систему виховання народу” [3, 370].

За визначенням, *виховання* – це цілеспрямована соціокультурна діяльність, яка орієнтована на формування у людини певних соціальних якостей [4, 18]. У такому розумінні виховання виступає як одна з діалектичних складових двоєдиного процесу соціалізації, а саме як *інтеріоризація*, тобто як перехід зовнішніх за своєю формою процесів у

внутрішні процеси свідомості [7, 71-72]. Оскільки “духовне життя – це завжди діалектична єдність індивідуального й суспільного, що функціонує як індивідуально-суспільне утворення” [1, 114], то не викликає сумніву, що свідомість має соціальну природу. В індивідуальній свідомості відбиваються ті суспільні погляди та ідеї, які існують у соціальному середовищі. Таким чином, людина формує свою свідомість через освоєння суспільної свідомості, яка є духовною стороною суспільного життя і включає *сукупність ідеальних форм*, що охоплюють, відображають суспільне буття і *вироблені людством в процесі освоєння природи та суспільної історії* [4, 78-79]. У наведеному визначенні курсивом виділена та його частина, яка вказує на зв'язок суспільної свідомості з історичною свідомістю, що в принципі не викликає сумніву. Отже, здається нам вдалося побудувати послідовний логічний ланцюжок у вигляді “історична свідомість” – “суспільна свідомість” – “виховання”, в якому перша ланка безпосередньо пов'язана з об'єктом нашого дослідження, а остання є важливим фактором удосконалення соціального управління і, відповідно, необхідною умовою прогресивного розвитку суспільства.

Зрозуміло, що правда як сукупність суб'єктивних образів створюється свідомістю, а отже є однією з її складових. Логічно зробити висновок, що *історична правда* є складовою *історичної свідомості*, яка, в свою чергу, є частиною суспільної свідомості, її структуроутворюючим елементом, у якому здійснюється процес формування суб'єктивних образів об'єктивного світу минулого [2, 84]. Історична правда як своєрідне ціннісне відношення до минулого безумовно притаманна кожній окремій людині, але формується вона не тільки на підставі власних уявлень про минуле (інакше б історія обмежувалась кількома десятиріччями), а й через осягнення відомостей про людську історію взагалі. Х. Ортега-і-Гассет у роботі “Історія як система” з приводу цього писав: “Але життєвий досвід складається не тільки ... з мого власного минулого. Він складається також з минулого моїх попередників, що передається мені суспільством, в якому я живу.” [6, 94]

Наше сьогодення є результатом попереднього розвитку, коріння сучасності лежить у минулому. Історія як наука для того й потрібна, щоб вірно зрозуміти не тільки минуле, але й сучасне. Кожна людина і людство в цілому є такими, якими вони є саме завдяки минулому, бо, вирішуючи, якою бути і як жити, людина створює уявний образ саме на порівнянні із минулим: я буду таким-то, тому що хочу бути схожим (або, навпаки, тому що не хочу бути схожим) на те, що мені вже відоме, оскільки воно вже було раніше. Саме тому неможливо зрозуміти, ким є людина (суспільство) і чому вона є саме такою, не знаючи, ким вона була раніше. Тому “життя стає трохи більш прозорим лише для *історичного розуму*” [6, 96], а “історія – це система, - система людських досвідів, що утворюють унікальний і стійкий ланцюг” [6, 98].

Отже, відношення людини до минулого є завжди оцінювальним, тобто таким, що базується на тих фундаментальних цінностях, що вони, маючи принципову значущість, в сукупності складають правду. Але тут ми знов зіткаємось із множинністю можливих варіантів суб'єктивного оцінювання того, що є значущим для різних людей в залежності від історичної доби, національної чи культурної приналежності та інших факторів.

Якщо історична правда є складовою історичної свідомості, то яке ж місце вона займає в структурі останньої? Зазвичай структуру історичної свідомості розглядають за аналогією із суспільною свідомістю взагалі [2]. При цьому як її структурні складові виділяються її буденний та теоретичний рівні, а також історична психологія та ідеологія. Відмінність між ними полягає в тому, що буденний і теоретичний рівні історичної свідомості характеризують її у гносеологічному аспекті за пізнавальними можливостями та особливостями відображення, а історична психологія та ідеологія представляють ціннісно-мотиваційну, духовно-практичну сферу історичної свідомості. Причому історична психологія за рівнем відображення є часткою буденної свідомості і характеризує відношення до минулого, його оцінку на підставі тих психологічних рис (класова психологія, ментальна психологія та інші), що формуються як характерні для різних соціальних груп в ході повсякденного практичного життя. Ідеологія ж, на відміну від історичної психології, в пізнавальному плані виступає на теоретичному рівні, оскільки представляє історичне буття у вигляді "... систематизованих, теоретично обґрунтованих ідей, які сприймаються в певному суспільстві, нації, класі або іншій соціальній групі в якості *правильних* (курсив наш – Д.Л.) і необхідних" [2, 87]. Оскільки ж історична ідеологія є особливим типом історичної свідомості, а саме – практичною свідомістю, то доречним вважається висновок, що й історична правда є часткою практичної свідомості, складовими якої виступають практична історична психологія і історична ідеологія.

Але такий достатньо простий і логічний висновок потребує уточнення у вигляді пояснення співвідносності когнітивного і ціннісного. Характерною особливістю історичної свідомості є те, що оскільки минуле переосмислюється з позицій сучасного буття, то як зміст нашого сучасного знання про минуле може бути неадекватним самому минулому, так і уявлення про цінності сьогодні та в минулому не можуть бути абсолютно тотожними. Саме зміна фундаментальних цінностей зумовлює трансформацію ставлення до явищ історичного буття і, як наслідок, зміни у розумінні навіть тих із них, дослідження яких здавалося вже давно втратило свою актуальність. Періодично ми можемо спостерігати це у спробах "переписування" історії. Як правило, такі переоцінки є кон'юнктурними та суб'єктивними, але кожного разу вони є результатом трансформації офіційно визнаних ціннісних орієнтирів.

На наш погляд, цілком справедливим є зауваження В. Воловика про те, що історичне пізнання "... завжди пов'язане з ціннісно-

особистісним відношенням суб'єкта, що пізнає, до конкретної історичної події, певної історичної ситуації" [2, 93]. У своїй роботі "Філософія історії" згаданий автор наступним чином характеризує одну з особливостей історичного пізнання: "Фактори, які обумовили ту чи іншу історичну подію, певну історичну ситуацію, які колись формували історичне буття, що тепер досліджується, на момент дослідження в більшості своїй вже припинили свою дію. Це робить практично неможливим відображення їх у свідомості суб'єкта, що пізнає" [2, 94]. Але в такому разі ціннісна мотивація починає відігравати чи не провідну роль в пізнавальній діяльності суб'єкта пізнання.

Безумовно, важливість наукового історичного пізнання від цього не зменшується. Навпаки, його значущість зростає тим більше, чим вищим є рівень формування історичної свідомості. Якщо цей рівень не передбачає наявності систематизованих історичних знань і "задовольняється" емоційними образами, сформованими під впливом різних явищ повсякденної практики (суб'єктивні спогади очевидців, історичні пам'ятки, твори образотворчого мистецтва, художньої літератури, кіно та ін.), то зрозуміло, що в такому разі знання про минуле все ж таки виникає, але не наукове, а скоріш стихійно-емпіричне. Таке розуміння минулого базується переважно на його суб'єктивному оцінюванні. Коли ж йдеться про історичну свідомість, створену на підставі систематизованої сукупності історичних знань, а тим більше – на підставі виявлення рушійних сил та закономірностей історичного процесу, то можна констатувати формування *наукової історичної свідомості*. Але й в останньому випадку не можна заперечувати, що для суб'єкта-носія наукової історичної свідомості його розуміння минулого повністю позбавлено аксіологічного змісту, бо:

– по-перше, воно набуває когнітивної цінності як пізнавальна інформація та предметне знання;

– по-друге, суб'єктивно усвідомлене наукове історичне знання, маючи теоретичну оформленість і логічну доведеність, як правило, стає основою стійкої переконаності, особливо, коли проголошується як наукова істина, а отже, сприймається як єдино вірне.

Отже, на нашу думку, історична правда не є чимось притаманним тільки аксіологічному аспекту історичної свідомості. Враховуючи все вищесказане, вважаємо, що феномену, який є об'єктом нашого дослідження, доречно буде дати наступне визначення: *Історична правда* – це таке оцінювальне спрямоване відношення до минулого, яке суб'єктивно сприймається як єдино вірне, внаслідок чого є основою історичної свідомості і визначає її зміст на буденному та теоретичному рівнях як в аксіологічному, так і в гносеологічному аспектах. Іншими словами, це той фундамент, на якому вибудовується пізнавальне та оцінювальне відношення до минулого.

Історична правда як основа історичної свідомості за способом існування є тільки суб'єктивною, бо виступає як особистісно усвідомлене відношення до минулого, але за змістом може бути як суб'єктивною, так і об'єктивною. Тільки об'єктивну історичну правду, за нашим переконанням, можна розуміти як правду історичної науки, оскільки саме наукове пізнання повинно бути спрямоване на отримання максимально достовірного знання, а отже прагнути до об'єктивності. При цьому історична правда може набувати об'єктивності, наприклад, тоді, коли суб'єкт пізнання як найвищу цінність свідомо визнає необхідність дотримуватись саме об'єктивного підходу у своїх дослідженнях.

Необхідно зазначити, що об'єктивна історична правда не обов'язково може бути істиною. Тобто наше відношення до минулого суб'єктивно сприймається як його єдино вірне відображення і вже саме тому набуває статусу цінності, але в той же час воно може бути неадекватним історичній реальності. На відміну від правди, наукова істина за змістом завжди тільки об'єктивна. За формою ж вона завжди є відносною, що не може означати її множинності, виходячи з вимоги її адекватності. Істина практично ніколи не дається відразу в готовому "чистому" вигляді. Відображаючи діалектичність об'єктивного світу, вона знаходиться в процесі постійного розвитку, вдосконалення змісту і уточнення умов своєї чинності, виходячи з вимоги конкретності. На нашу думку, множинність історичної правди є одним із проявів цього процесу діалектичного розвитку істини.

Висновки

1. Визнаючи, що історична правда є тією структуроутворюючою основою історичної свідомості, яка визначає суб'єктивне відношення до минулого, її можна розглядати як:

- оцінювально спрямоване відношення до минулого, яке суб'єктивно сприймається як єдино вірне;
- часткою практичної свідомості, складовими якої виступають практична історична психологія і історична ідеологія.

2. Історична правда може набувати форми переконань, ідеалів або ціннісних орієнтацій, які, в свою чергу, можуть мати чи емоційно-психологічне підґрунтя, чи раціональну основу в залежності від рівня відображення (буденний або теоретичний) історичного буття та форм його відображення (чуттєве відображення або абстрактне).

3. Оскільки історична правда є важливою складовою не тільки історичної, а й суспільної свідомості, то її зміст є визначальним для розуміння багатьох складних соціальних процесів як минулого, так і сьогодення, а отже, і для управління ними.

Перспективи подальших наукових розробок:

- ✓ з'ясування питання про закономірний характер феномена історичної правди;

- ✓ виявлення тих визначальних факторів, які обумовлюють формування історичної правди і особливо в її об'єктивному вигляді.

Джерела

1. Воловик В.І. Вступ до філософії: Навчальний посібник. – Запоріжжя: Просвіта, 2002. – 160 с.
2. Воловик В.І. Философия истории. Курс лекций. – Запорожье: “Просвіта”, 2004. – 140 с.
3. Герасимчук А.А., Тимошенко З.І. Курс лекцій з філософії. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2002. – 422 с.
4. Краткий философский словарь / Ред-сост. В.И. Воловик, Г.В. Воловик. – Запорожье: Просвіта, 2004 – 140 с.
5. Леощенко Д.І. Аксиологічний зміст поняття “правда”// Збірник наукових праць Гуманітарний вісник Запорізької державної академії. – Запоріжжя: ЗДІА, 2005. – Вип. 21. – С.177 – 182.
6. Ортега-и-Гассет Х. История как система//Вопросы философии. – 1996. – №6. – С. 78 – 103.
7. Піча В.М. Соціологія: загальний курс. – К.: Каравела, 2000. – 248с.
8. Філософія: Підручник / Бичко І.В., Бойченко І.В., Табачковський В.Г. та ін. – К.: Либідь, 2001. – 408 с.

Стаття надійшла 26.06.06 р.